

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУ ЛІЦЕЇСТІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У СФЕРІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Карп Сергій Іванович

Постановка проблеми. Демократизація, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, розбудова української держави вимагає модернізації освітньо-інформаційного простору України, запровадження нових професій на ринку праці та модернізації змістового наповнення професії менеджера, яка набула офіційного статусу як наука менеджменту з кінця ХХІ ст. Власне ці процеси детермінували зміну та реалізацію парадигми освіти, розроблення системи професійної орієнтації на інноваційних засадах, створення умов для професійного самовизначення учнівської молоді в сфері менеджменту, успішної соціалізації та успішної життєдіяльності у соціально неоднорідному суспільстві, підготовки до вступу у вищі навчальні заклади за обраною професійною спеціалізацією.

Тому профорієнтація учнів на професії в сфері менеджменту набула виключної вагомості та актуальності. Підтвердженням цього є і той факт, що за даними освітнього порталу www.rabota.ua найбільш затребуваними фахівцями за останні роки виявилися *менеджери* з продажу, менеджери підприємств і організацій. З метою з'ясування групи чинників, що впливають на процес професійного самовизначення ліцеїстів та встановлення рівня сформованості їх готовності до свідомого вибору професії у сфері менеджменту проведено експериментальне дослідження. В процесі вивчення особистості ліцеїста визначено значний вплив рівня розвитку та структури інтелекту ліцеїста, його персональних навчальних досягнень на готовність до свідомого вибору професії у сфері менеджменту.

Актуальність останніх досліджень. У вітчизняній педагогіці й психології накопичено чималий доробок у сфері професійної орієнтації та професійного самовизначення учнівської молоді. Теоретико-прикладну базу ґрунтовних досліджень становлять класичні праці вітчизняних і зарубіжних дослідників А. Голомштока, І. Зязюна, Е. Клімова, Г. Костюка, Л. Йоваши, В. Мадзігона, В. Назімова, С. Павлутенкова, Н. Побірченко, К. Платонова, В. Полякова, Н. Пряжнікова, Р. Рогової, В. Сластьоніна, Н. Тютенко, Б. Федорішина, С. Чистякової та ін. Цінними для розкриття визначеної теми також є доробки А.Асмолова, Л.Божович, Л.Виготського, Д.Райгородського, А.Вайсбурга, М.Рожкова, С.Рубінштейна та ін., в яких відображено питання формування готовності до професійного вибору.

Формулювання цілей статті. Висвітлити особливості профорієнтації учнів ліцею та вплив особистісних психофізіологічних якостей на формування готовності до свідомого вибору майбутньої професії в сфері менеджменту.

Основна частина. Об'єктом експерименту виступали 364 ліцеїста 11-ти різнопрофільних ліцеїв м. Києва, м. Львова, м. Харкова, м. Миколаєва та м. Херсона економічного (ліцеї бізнесу, економіки) та неекономічних (хіміко-біологічного, філологічного, гуманітарного, технологічного) профілів навчання. Вимірювання рівня розвитку інтелекту та визначення його структури проводилося за допомогою тесту Амтхауера [4], який, як показало дослідження, використовується багатьма ліцеями для проведення конкурсних вступних випробувань. Цей тест складається з 9-ти субтестів і дозволяє вимірювати рівень розвитку просторового, математичного та вербального інтелекту, а також окремих функцій вищої нервової діяльності [3].

Для уникнення перевантаження учнів діагностичними методиками ми не проводили тестування, а використали результати вступних тестів за 2004-2007 н.р., які в узагальненому вигляді подані у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Результати вимірювання рівня розвитку інтелекту ліцеїстів

Рівні розвитку	економічний профіль	неекономічний профіль
низький	4,8%	4,1%
нижче середнього	9,7%	12,4%
середній	47,3%	48,5%
вище середнього	34,8%	31,8%
високий	3,4%	3,2%

Як видно з таблиці, розподіл ліцеїстів за рівнями розвитку інтелекту приблизно однаковий для всіх профілів навчання і відповідає теоретичним положенням психології обдарованості [2] – кількість учнів з високим рівнем розвитку не перевищує 5 %; більшість складають учні з середнім та вищим за середній рівнями; відповідно до функції розподілу Гауса [7], учнів з низьким рівнем також менше 5 %. Таким чином, приблизно 85% ліцеїстів має достатньо розвинене мислення для навчання за поглибленими програмами та опанування операціональним компонентом допрофесійної готовності до вибору професії менеджера.

Поелементний аналіз результатів тестування засвідчує, що рівень розвитку математичного і просторового інтелекту для учнів ліцеїв економічного профілю майже в 1,7 рази вище, ніж для ліцеїстів неекономічного профілю; хоча рівні розвитку загальної обізнаності та окремих логічних операцій – аналогії, класифікації, абстрагування, узагальнення – відрізняються не так суттєво (відрізняються рівні розвитку математичного та формального мислення). Співвідношення рівнів розвитку вербального інтелекту виявилось на користь ліцеїстів неекономічних профілів навчання. Порівнюючи рівні розвитку вербального і невербального інтелекту, робимо висновок, що в середньому, вони майже співпадають, а для окремих груп (класів) значно відрізняються.

Отже, має місце диференціація учнів не лише за рівнями розвитку інтелекту, а й за його структурою, що й підтверджується правильним вибором профілю навчання. На наш погляд, цей факт необхідно враховувати не лише при організації навчально-виховного процесу, а й у процесі підготовки до вибору професії (зокрема, при виборі форм, методів і засобів профорієнтаційної роботи).

Вивчення документації (протоколів вступних іспитів) також показало, що іншою розповсюдженою у практиці роботи закладів формою конкурсного відбору є тест персональних досягнень Ван дер Ліка [4], який також дозволяє визначати рівень розвитку загальних розумових здібностей учнів. На нашу думку, ця методика цікава через те, що крім оцінювання рівня розвитку окремих компонентів та структури (вербальний/невербальний) інтелекту дозволяє вимірювати рівень “здорового глузду”.

Скориставшись результатами вступних тестувань 2004-2007 н.р., зазначимо, що вони добре корелюють з результатами, які отримані за тестом Амтхауера. Разом з цим, зафіксовано 21,4 % випадків, коли низькому рівню розвитку інтелекту відповідає високий та достатній рівні розвитку “здорового глузду” «...під яким розуміють систему знань про значущість об'єктів, процесів і явищ навколишнього світу в категоріях їх значущості й користі, а не функціональності [6].

Учені застосовують термін “здоровий глузд” для характеристики особливостей та практичної спрямованості мислення, асоціативний комплекс інтуїції та логіки, що знаходить відображення у цілеутворенні та мотивації діяльності суб’єкта. Зазначені автори наголошують на тому, що пропускання знань крізь призму здорового глузду – це природний шлях засвоєння науки, зокрема менеджменту та формування вмінь у повному обсязі використовувати свої розумові здібності для розв’язання життєвих проблем [6]. Це свідчить про те, що кількість учнів, які потенційно спроможні оволодівати основами професій сфери менеджменту є більшою за значення, що можна отримати за тестом розвитку інтелекту.

Спируючись на цей факт, припустимо, що для визначення природних здібностей і можливостей оволодіння учнями основами професії менеджера недоцільно користуватися лише тестами вимірювання рівня розвитку інтелекту. На підтвердження цього висновку та встановлення початкового рівня знань складової операціонального компоненту готовності проведено контрольні зрізи знань за допомогою навчальних тестів [5].

Тести розроблені відповідно до специфікації і вимог зовнішнього незалежного оцінювання, запровадженого у системі середньої освіти (завдання з вибором однієї правильної відповіді, завдання на встановлення відповідності, завдання відкритого формату – всього 50 завдань на 1годину).

Контроль проводився з предметів, які ми (і ліцеїсти також) вважаємо принципово важливими для сучасного менеджера, які присутні в інваріантній частині навчального плану ліцею будь-якого профілю і які винесені на зовнішнє незалежне тестування 2008 року, а саме: 1) математика, 2) українська мова, 3) економіка (загальноосвітній курс), 4) інформатика (курс користувача).

Отримані результати подані у таблиці 1.2 та наочно представлені на діаграмах (рис. 1.3 і 1.4).

Таблиця 1.2

Результати контрольних зрізів знань ліцеїстів

Навчальні предмети/рік	економічний профіль				неекономічний профіль			
	н.р.	с.р.	д.р.	в.р.	н.р.	с.р.	д.р.	в.р.
2008 р.								
математика	2,4%	23,3%	64,5%	9,8%	15,7%	56,9%	24,8%	2,4%
українська мова	14,7%	35,8%	47,4%	2,1%	7,5%	29,8%	56,9%	5,8%
економіка	6,2%	36,1%	53,1%	4,6%	27,4%	46,5%	24,3%	1,8%
інформатика	4,8%	20,2%	67,4%	7,6%	3,7%	60,2%	31,8%	4,3%

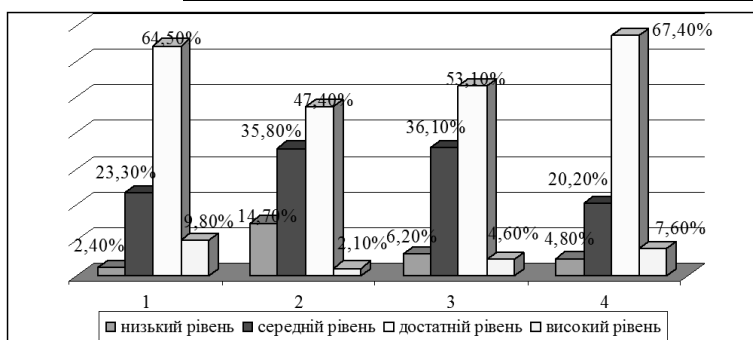

Рис. 1.3. Результати зрізів знань ліцеїстів економічного профілю навчання

Як видно з діаграм, ліцеїсти економічного профілю навчання показали кращі результати (за питомою кількістю учнів високого і достатнього рівнів) з математики, економіки та інформатики, ліцеїсти неекономічних профілів – з української мови. Наявність учнів з низьким рівнем навчальної успішності свідчить про недостатню міцність знань в окремих випадках і пояснюється зокрема тим, що робота проводилась наприкінці вересня (не всі ліцеїсти встигли повністю відновити робочий стан).

Шляхом аналізу відповідей на окремі запитання контрольних робіт з економіки та математики здійснено спробу оцінити здатність ліцеїстів розрізняти необхідні та достатні ознаки явищ. З’ясовано, що лише 43,1% учнів економічного профілю та 17,4% неекономічного виявили такі здібності - це свідчить про недостатність практики застосування знань у реальному житті та невправність володіння учнями механізмами аналітичного мислення. В усній співбесіді ми спробували встановити коло ситуацій, в яких учні застосовують знання, отримані у процесі навчання. Отримано такі відповіді (за частотою вживання): для виконання домашніх завдань (82,4%), для створення проекту або презентації (9,3%), при проведенні науково-пошукової роботи (3,7%), ніяк (4,6%). Тобто, більшість знань потрібна лише для репродукції, крім цього, існує певний обсяг знань, які взагалі не використовуються!

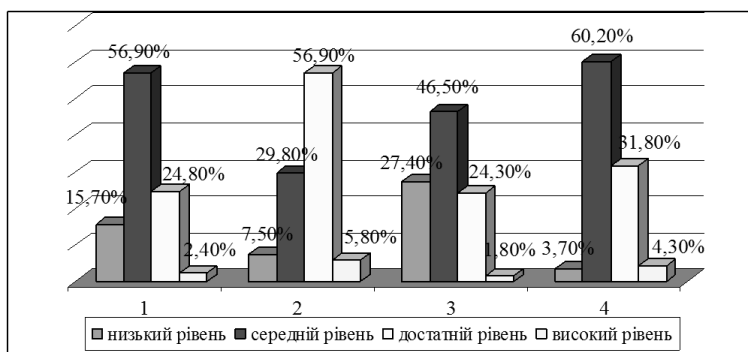

Рис. 1.4. Результати зрізів знань ліцеїстів неекономічного профілю навчання

З метою з'ясування чинників, що сприяють та перешкоджають успішному оволодінню основами майбутньої професії менеджера (набуттю відповідного досвіду, зокрема у когнітивній сфері) проведено співбесіду з ліцеїстами та вчителями-предметниками. До переліку сприяючих чинників, на думку учнів, можна віднести (за частотою вживання): можливість отримати визнання і схвалення у класі і, навіть, ліцеї; підтримку з боку однолітків, батьків, педагогів та адміністрації; набуття первинного досвіду шляхом участі у різнопланових заходах; сумісну діяльність з вчителями; творчий характер, різноплановість та новизну діяльності; самоосвіту.

Вчителі відповідно до цього списку віднесли: самоосвіту; підтримання інтересу до професії; створення відповідних умов (організаційних, психолого-педагогічних). Чинниками, що перешкоджають успішному оволодінню майбутньою професією, учні назвали: дефіцит часу (завантаженість спецпредметами, багато додаткових занять) та стан здоров'я; невдачі у навчанні та обмеженість ресурсів (зокрема, відсутність власних комп'ютерів); недостатність консультацій з питань профорієнтації, незначну кількість тематичних заходів або відсутність стимулювання участі в них. Вчителі у цьому списку відмітили: недостатність інформації (про сучасний ринок праці, шляхи отримання професії та спеціалізації, які користуються попитом), відсутність належної мотивації, лінощі учнів.

Така ситуація спровокувала детальне ознайомлення з документацією навчальних закладів – навчальними планами, змістом спецкурсів, календарно-тематичним плануванням учителів. Аналіз цих документів дозволив встановити наступне. Інваріантна частина навчальних планів ліцеїв відрізняється лише кількістю годин, відведених на вивчення профільних предметів і програмами, за якими вони вивчаються (профільні або поглиблені); непрофільні предмети вивчаються за загальноосвітніми програмами. Лише у 12,7% випадків матеріал профільних предметів насичений професійно орієнтованим змістом, для непрофільних цей показник складає 4,1% (для ліцеїв неекономічного профілю ці показники стосовно професії менеджменту взагалі складають 1,9% та 0,3%). Також з'ясовано, що навчальні предмети "економіка" та "інформатика" входять до інваріантної складової, але вивчаються за різними програмами, які передбачають від 1 години на тиждень до 3-х. Різними виявилися і підручники та дидактична база цих курсів (багато закладів використовують матеріали, отримані за рахунок різних міжнародних проектів), підходи вчителів до викладання. До змісту варіативної частини навчальних планів включено спецкурси і факультативи, які пропонуються ліцеїстам з метою розширення і поглиблення профільності навчання та задоволення їх навчально-пізнавальних потреб. З'ясовано, що учнями вивчаються як курси загального плану, наприклад: психологія особистості, культура мовлення або ділова мова, практичне право тощо, так і фахового призначення (пов'язаних з профільністю навчання та спрямованих на професію), наприклад: психологія ділового спілкування, історія грошей, бухгалтерській облік, банківська справа, менеджмент тощо. Нами зафіксовано, що багато з таких спецкурсів є авторськими, для решти, які рекомендовані програмами факультативів, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, створено авторське науково-методичне забезпечення. Встановлено, що до викладання таких спецкурсів в окремих випадках залучаються викладачі вищих навчальних закладів, з якими ліцеї мають угоди про співробітництво.

Підсумовуючи зазначене, робимо висновок, що ліцеями ведеться серйозна робота щодо оволодіння учнями різноплановими диференційованими знаннями; проте, у ліцеях неекономічних профілів навчання відсутні спецкурси, професійно орієнтовані на професію менеджера. У процесі експерименту також встановлено, що позакласна робота з предметів та науково-пошукова діяльність учнів у більшості випадків пов'язана з профільністю їх навчання, а загальноліцейські заходи покликані реалізувати функції виховання. Лише в окремих ліцеях, де створені учнівські організації або працює загальна рейтингова система, здійснюється цілеспрямована робота з розвитку організаційних здібностей і лідерських якостей учнів.

Висновки. Для об'єктивного визначення готовності ліцеїстів до свідомого вибору професії у сфері менеджменту необхідно врахувати якомога більше особистісних чинників, які впливають на цей процес та здійснити наступні кроки: оцінити рівень розвитку і з'ясувати структуру інтелекту ліцеїстів, встановити рівень знань і вмінь учнів, діагностувати рівень їх персональних досягнень, визначити професійну спрямованість та ступінь обізнаності в обраній професії. Тільки за умови об'єктивної діагностики особистісних якостей ефективною стане профорієнтаційна робота в освітньому закладі та можливість формування вдалої життєво-професійної траєкторії випускника.

Резюме. В статті висвітлено результати діагностики інтелекту та персональних навчальних досягнень ліцеїстів та їх вплив на свідомий вибір професії у сфері менеджменту. Для визначення природних здібностей і можливостей оволодіння основами професії менеджера доцільно користуватися тестами вимірювання рівня розвитку та структури інтелекту. Встановлення початкового рівня знанневої складової операціонального компоненту готовності можливе лише за умови поєднання психодіагностичних матеріалів з контрольними зрізами знань за допомогою навчальних тестів. **Ключові слова:** готовність, формування готовності, навчальні досягнення, інтелект, професійне самовизначення, менеджмент.

Резюме. В статье отражены результаты диагностики интеллекта и персональных учебных достижений лицеистов и их влияние на сознательный выбор профессии в сфере менеджмента. Для определения естественных способностей и возможностей овладения учениками основами профессии менеджера целесообразно пользоваться тестами измерения уровня развития и структуры интеллекта. Определение начального уровня знаний как составляющей операционного компонента готовности возможно лишь при условии сочетания психодиагностических материалов с контрольными срезами знаний определённых при помощи учебных тестов. **Ключевые слова:** готовность, формирование готовности, учебные достижения, интеллект, профессиональное самоопределение, менеджмент.

Summary. In the article the results of diagnostics of intellect and personal educational achievements of students of lyceum and their influence are reflected on the conscious choice of profession in the field of management. For determination of natural capabilities and possibilities of capture students it is expedient to use bases of profession of manager by the tests of measuring of level of development and structure of intellect. Determination of initial level of knowledges as to the constituent of operating component of readiness possibly only on condition of combination of diagnostic materials with the control cuts of knowledges certain through educational tests. Keywords: readiness, forming of readiness, educational achievements, intellect, professional self-determination, management.

Література

1. Доротюк В.І. Теоретичні питання проблеми індивідуальних відмінностей інтелектуальної діяльності людини. // Наук. Зап. Харківського військового ун-ту. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Харків: ХВУ, 2000. – Вип. VI. – С. 158-163.
2. Доротюк В.І. Індивідуальні відмінності у розвитку інтелекту і творчості. // “Проблеми загальної та педагогічної психології”. Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименко – Рівне: Волинські обереги, 2000. Т. 2. ч. 3. – С. 32-35.
3. Психологическая диагностика детей и подростков // Под ред. Гуревича К.М., Борисова Е.М. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 360 с.
4. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001 – 672с.
5. Холодная М.А. Существует ли интеллект как психическая реальность?//Вопросы психологии. – 1990. - №5. – С.125.
6. Minhas L. A factor analytic study of psychometric and projective indices of creativity and those of intelligence and personality // Personality Study & Group Behavior. – 1981. – Vol. 1. – №2. – P. 29–38.
7. Naglieri J. A., Kaufman J. C. Understanding Intelligence, Giftedness and Creativity Using the PASS Theory // Roeper Review. – 2001. – Vol. 23. – N3. – P. 151 – 156.

Подано до редакції 23.05.2012